

نویسنده: اکادمیسین عبدالحکیم شرعی جوزجانی

گوشه ای از تاریخ رسمی شدن زبان و فرهنگ ملیتها در افغانستان

چگونه برای نخستین بار حقوق فرهنگی ملیتهای اوزبیک و تورکمن به رسمیت شناخته شد و آنها حق آموزش در مکاتب و نشر اخبار به زبان مادری را به دست آوردند؟

در سال 1382 زبان اوزبیکی در ماده 16 قانون اساسی افغانستان به رسمیت شناخته شد و سال گذشته دولت افغانستان روز 19 میزان سال 1399 را به صفت روز ملی زبان اوزبیکی اعلان کرد.

اینها تصامیم ارزنده بودند. البته هر گامی که در جهت انکشاف و ترویج زبان مادری برداشته شود قابل تمجید و سزاوار تحسین است، اما حقیقت روشن و انکار ناپذیر این است:

بر اساس فرمان شماره چهارم سال 1978، دپارتمنت زبانهای اوزبیکی و تورکمنی در چوکات ریاست تألیف و ترجمه وزارت تعلیم و تربیه و اکادمی علوم افغانستان تأسیس گردید. منظور از آن تهیه کتب درسی به زبان مادری و آغاز تدریس زبان تورکی (اوزبیکی و تورکمنی) از صنف اول تا صنف ششم و بعداً تا صنف 12 مکاتب ابتدایی و ثانوی مناطق اوزبیک نشین و تورکمن نشین بود و نیز در نظر بود برای شروع کارهای پژوهشی در عرصه زبان تورکی توسط کدرهای جوان اوزبیک و تورکمن در چوکات اکادمی علوم زمینه سازی شود.

مشکل اساسی ما قلت کدرهای ورزیده بود که بتوانند از عهده تألیف کتابهای درسی برآیند. پس از جستجوی زیاد سرانجام به این کار موفق شدیم و چندتن از جوانان با استعداد را جلب و به کمک وزیر تعلیم و تربیه به کار گماشتیم. از آن جمله بودند محمد قیوم عزیزی لیسانس، فخرالدین لیسانس، عبدالله تاشقین، اشرف عظیمی و مسیح الدین و چند تن دیگر.

جوانان که با امکانات وسیع غیر منتظره در زمینه انکشاف زبان مادری خود مواجه شده بودند، با شور و شوق پایان ناپذیر به کار آغاز کردند و در مدت کم مطابق رهنمودهای داده شده به نوشتن نخستین کتابهای درسی به زبان اوزبیکی در شرایط دشوار افغانستان موفق گردیدند.

از آنجمله چهار نفر مطابق مفردات داده شده، نخستین کتاب درسی الفبای اوزبیکی را تهیه کردند و بعد از آن که از نظر من و عارف عثمانوف گذشت، به شکل مصور رنگه به چاپ رسید و به مکاتب فرستاده شد.

داکتر عارف عثمانوف کارمند اکادمی علوم اوزبیکستان که زبان پشتو را در فاکولته ادبیات دانشگاه کابل فراگرفته بود و در زبان پشتو تخصص داشت، به صفت مشاور وزارت تعلیم و تربیه با ما همکاری میکرد.

تألیف کتابی در زمینه آموزش موسیقی برای نوآموزان نیز جزء پروگرام بود. تهیه این کتاب به محمد قیوم عزیزی سپرده شد و با نوتیشن سرودها توسط ببرک وسا به تیراژ 1000 نسخه به طبع رسید و یکجا با کسیتهای ترانه ها که توسط گروه هنری «ظفر» اجرا شده بود، به مکاتب فرستاده شد.

دپارتمنت توانسته بود پیشتر از دپارتمنت های پشتو و فارسی زمینه آغاز برنامه آموزش موسیقی را در مکاتب مهیا سازد و نخستین دفتر «سرود و موسیقی رهنما کتابی» را تألیف کند و به طبع برساند. اما بعد از دور شدن ما از ساحه کار، شخصی به نام لطف الله یف که از

تاجکستان شوروی به صفت مشاور تعیین گردیده بود، مادهٔ مربوط به آموزش موسیقی را از پروگرام قبول شده حذف کرده، کتاب دوم موسیقی را که توسط عزیزی تهیه گردیده بود، اجازه نداده تا نشر شود.

با وجود مخالفت یک عده عناصر تنگ نظر خودی دپارتمنت زبان اوزبیک و تورکمنی به خصوص بعد از آن که شادروان بدخشی به ریاست تألیف و ترجمه گماشته شد، در جهت انکشاف گام برداشت.

بدخشی در نخستین روزهای تقرر خود محفل وسیع سیمینار گونه ای به اشتراک دانشمندان و ادیبان اوزبیک و تورکمن دایر کرد که در آن دانشمند بزرگوار و شاعر مشروطه خواه نستوه زنده یاد محمد کریم نزیهی نیز با ابراز نظریات تحول طلبانهٔ خود در زمینهٔ انکشاف زبان تورکی سهم برجسته داشت. بعد از آن نیز به تعداد اعضا و همکاران دپارتمنت افزایش به عمل آمد و کتب متعدد درسی تا صنوف بالا تألیف گردید.

اما کسی که دپارتمنت اوزبیک و تورکمنی را در اکادمی علوم افغانستان رهبری کند وجود نداشت. یگانه کسی که میتوانست از عهدهٔ این کار برآید دوکتور محمد یعقوب واحدی جوزجانی بود. با آن که او دیپلوم داکتری داشت و حاضر شده بود تمام کتابهای گرد آوردهٔ خود را به کتابخانهٔ اکادمی اهدا نماید، رئیس اکادمی محمد گل نورزی، حاضر نمیشد او را به عضویت این موسسهٔ علمی بپذیرد. هر چند دو - سه بار تلیفونی به من وعده داد، اما در عمل از پذیرفتن او خودداری کرد و من ناچار شدم برای حل این معضله به حفیظ الله امین مراجعه نمایم.

داکتر واحدی را به امین به نقل قول از دوریانکوف افغان شناس شوروی که استاد نورزی بود و به اوزبیکان نظر مساعد نداشت، به صفت یک عنصر ضد شوروی معرفی کرده بودند. بعد از چند بار ملاقات و استدلال و اصرار و قبول ضمانت در مورد او سرانجام به دستور امین با وجود مخالفت نورزی، داکتر واحدی به صفت آمر دپارتمنت زبانهای اوزبیک و تورکمنی در اکادمی علوم افغانستان مقرر گردید.

بعدا شفیقه یارقین، سید احمد تولقین، ذکرالله ایشانچ، زینب، نور محمد قرقین و اخیرا قیوم عزیزى به عضویت دپارتمنت قبول شدند و هر یک متناسب به امکانات خود در زمینه رشد و انکشاف زبان اوزبیکى و تورکمنى کارهایی انجام دادند. از آن جمله است:

. نخستین نشر «محاكمة اللغتين» علیشیر نوایی در افغانستان به اهتمام دوکتور واحدی؛

. نشر دیوانهای ذلیلی و مخدوم قلی فراغی به زبان تورکمنى به اهتمام نور محمد قرقین؛

. نشر متن کامل دیوان بابر و دیوان نادره بیگم به تصحیح و اهتمام دوکتور شفیقه یارقین؛

بعدا این دپارتمنت به ریاست زبان و ادبیات ملیتهای برادر ارتقا کرد و یک سلسله کارهای ارزنده علمی و ادبی را انجام داد که سرآغاز فعالیتهاى علمی درین ساحه است.

3- در ساحه هنر و موسیقی:

تشکیل گروه هنری «ظفر»

چندی بعد بر طبق رهنمودهای فرمان شماره چهارم در زمینه حقوق فرهنگی ملیتهای افغانستان، به منظور ترویج و انکشاف فرهنگ اوزبیکى امر نشر برنامه های اوزبیکى و تورکمنى از طریق رادیو - تلویزیون و تشکیل یک انسامبل هنری را به نام گروه «ظفر» در ترکیب ریاست افغان موزیک رادیو تلویزیون افغانستان از رهبری دولت گرفتیم. در انسامبل «ظفر» که با ادغام گروه هنری «گلشن» سرپل به وجود آمد، خوانندگان و نوازندگان پر استعدادی چون ملا تاج محمد آوازخوان، صدرالدین انتظار خواننده و کمپوزیتور، محمد شفیع عظیمی نوازنده و کمپوزیتور، محمد صابر عندلیب خواننده و نوازنده، شکرالله نی نواز از سرپل، فضل الحق یولچی از اندخوی، کاظم امینی

آوازخوان و کمپوزیتور، عبدالاحد سحر آوازخوان، داکتر درمان خواننده و نوازنده و وحید امید از میمنه، عبدالرشید اکه دوتار نواز مشهور، همایون منصوری، رشیده ژاله، مولوده، نجیبه منصوری و لطافت از کابل اشتراک داشتند و به رهبری شفیع عظیمی کار میکردند. همچنان از اندخوی غفورجان و فاء، سبزه گل فولکلور خوان و همسرش فیض محمد که یک رقص چیره دست و دنبوره نواز ماهر بود با انسامل همکاری داشتند.

در یک کنسرت مشترک که به اشتراک گروه های هنری تمام ولایات افغانستان در تالار خانه خلق (ارگ) در حضور رییس شورای انقلابی و تمام اعضای رهبری و کدرهای حزبی و دولتی به شکل مسابقه دایر شده بود، فیض محمد دنبوره چی با رقص هنرمندانه خود که دوخت کلمه «خلق» را روی یک دستمال در جریان رقص توسط یک دختر تمثیل میکرد، تمام حاضرین را به تحسین واداشت و گروه ظفر مقام اول را صاحب شد.

درین مسابقه گروه هنری 20 نفری نورستان که دستهارا به همدیگر بسته یک رقص فولکلوری دشوار را به شیوه حیرت انگیز با آهنگ یک توله و یک زیر بغلی اجرا میکردند، در مقام دوم قرار گرفت. رقص نورستانی ازین جهت حیرت انگیز بود که 20 نفر دستها را به شانه های همدیگر گذاشته به مثابه یک تن واحد در کمال هماهنگی با ریتمهای موسیقی حرکات رقص را اجرا میکردند.

بدخشان با مهارت و حرکات موزون و جالب یک دایره نواز پیر ظریف خود که مورد علاقه شدید قرار گرفت مقام سوم را به دست آورد. هنرمندان سایر ولایات نیز به اشکال گوناگون مورد تشویق و ترغیب قرار گرفتند.

روشنفکران سرپل طور دایمی به گروه هنری ظفر مساعدت میکردند و در رأس این فعالیت‌های هنری شادروان عبدالستار گلشنی قرار داشت . آنها یک گروه 12 نفری دختران و پسران داوطلب آواز خوان را که چند تن از اقارب نزدیک ما نیز معیت آنها راداشتند، با لباس مقبول بنفشی رنگ به کابل فرستادند . وزارت تعلیم و تربیه در کلوب معارف در چمن که حیثیت مهمانخانه را پیدا کرده بود، برای آنها محل رهایش و غذای کافی و ترانسپورت تهیه کرد . آنها با گروه ظفر مشق میکردند و بهترین سرود هارا آمادهٔ ثبت و نشر میساختند . یکی از آنها کورس «یار یار» خیلی زیبا و شنیدنی است .

از مردان ملاتاج محمد و صدرالدین انتظارو از زنان رشیده ژاله و ... گل‌های سر سبد انسامبل ظفر بودند . انتظار با تصنیف سرود و کمپوز آهنگها و ملاتاج محمد با اجرای آنها گروه را به جلو میبردند و جوانان را به عقب خود میکشانند . شفیع عظیمی با نواختن ماهرانهٔ قشقرچه رباب آنها را رهبری میکرد .

یکی از دست آوردهای ماندگار گروه ظفر کمپوز آهنگ یک غزل تراژیک نادره بیگم همسر عمرخان امیر خوقند توسط انتظار و اجرای موفقانهٔ آن توسط ملاتاج محمد است . درین آهنگ درد و آلام جانگداز مادری که از شوهر تاجدار خود جدا شده و جانشین او پسر جوانش توسط شاه بخارا به قتل رسیده، عمیقا احساس میشود و آواز دردآلود ملا، ناله های حزین دل او را انعکاس میدهد . من چند کمپوز دیگر این غزل را نیز شنیده بودم، ولی هیچ کدام به پایهٔ آن نمیرسد . مطلع آن چنین است :

«عشق او بین آباد قیلدیم بوزدی هجران عاقبت»

«سیل غمدین بو عمارت بولدی ویران عاقبت»

یعنی: تازه خانه عشق را آباد کرده بودم که دست هجران خرابش کرد و سر انجام سیل غم و اندوه این بنا را منهدم ساخت.

سرود «افغانستان افغانستان» که شعر و آهنگش از انتظار است، با اجرای ملا، جان میگیرد و مورد قبول همگانی می یابد.

کمپوزهای انتظار محدود به موسیقی اوزبیکي نماند و بزبانهای دیگر هم راه یافت.

کنسرتی که بعداً توسط گروه هنری ظفر در تالار بزرگ رادیو افغانستان به گویندگی نطق مشهور ذکیه کهزاد اجرا شد، از دست آوردهای بزرگ انسامبل است که در تاریخ هنر تورکان افغانستان سابقه ندارد.

با وجود موانعی که از طرف برخی عناصر تنگ نظر در راه ثبت آهنگهای گروه ایجاد میشد و به مساعدت ما از بین میرفت، گروه ظفر توانست به ثبت و اجرای آهنگهای خود دوام بدهد. فعالیت گروه ظفر تحت نظارت و حمایت شخص خودم قرار داشت، در غیر آن رقابت و حسادت برخی عناصر متعصب در برابر فعالیت آزاد آنها بخصوص در استفاده از استدیوها و ثبت آهنگها مشکلات ایجاد میکردند.

استاد محمد کاظم امینی که مراحل مختلف حیات فرهنگی تورکان افغانستان (اوزبیک و تورکمن) را با تمام نشیب و فرازهای آن به صورت پیگیر طی مقالات پژوهشی خود به تصویر میکشد، مقاله «جامعی زیر عنوان» گروه ظفر «در وبلاک بولوت به نشر رسانده، در زمینه تأسیس و دوام فعالیت این انسامبل هنری با ذکر تمام جزئیات آن به شمول نوازندگان و سرایندهگان زن و مرد روشنی می اندازد. او که خود تا سال 1366 از اعضای فعال گروه بوده و به صفت آهنگساز و خواننده با آن همکاری داشته و 20 سرود رادیویی و 4 آهنگ

تلویزیونی ثبت شده دارد، ضمن این مقاله و مقالات دیگر خود به حیث شاهد زنده عوامل عروج و نزول هفته نامه « یولدوز » و انسامبل هنری « ظفر » را در طی مدت 36 سال پس از آغاز مرحله آغازین این نهضت در سال 1357 ، واقعینانه مورد ارزیابی قرار داده است .
علاقمندان میتوانند این مقاله را در وبلاک «بولوت» که توسط الماس بیانی نشر میشود بخوانند .

او مینویسد:

«در سال 1978 در نتیجه یک تحول بزرگ سیاسی به مقیاس کشور، در حیات فرهنگی خلق اوزبیک یک تجدد و حرکت به وجود آمد .
رسمیت یافتن زبان اوزبیکی در قنار سایر زبانها، توجه و اهتمام به آن در مطبوعات و وسایل اطلاعات جمعی، عملی ساختن برنامه های تدریس زبان به فرزندان این خلق و همچنان یک مقدار اهتمام به حیات مدنی و اجتماعی مردم ما همه دلالت به این دارد که یک فرصت مساعد بدست آمده بود».

استاد امینی مینویسد: « 1978 میلادی (1357) با پیروزی انقلاب در کشور ما حیات فرهنگی خلق تورک اوزبیک به شگفتن آغاز کرد، مردمی که از حقوق طبیعی خود محروم ساخته شده بودند، برای احیای زبان، فرهنگ و تاریخ خود مجال یافتند، به تشبث عناصر ملیت پرور که در صفوف ح د خ ا قرار داشتند، برای اولین بار در رادیو - تلویزیون افغانستان گروه هنری «ظفر» تأسیس گردید . تشبث اساسی برای تشکیل این گروه هنری از طرف یک عضو کمیته مرکزی حزب دموکراتیک خلق افغانستان و وزیر عدلیه جمهوری دموکراتیک افغانستان شرعی جوزجانی به عمل آمد».

امینی می نویسد : «دوران فعالیت ایجادى گروه سالهای 57 و 58 بود ... گروه ظفر توانست طی دوران فعالیت 17 ساله خود در حدود

300-200 آهنگ اوزبیک و تورکمنی به کمک کارمندان رادیو تلویزیون افغانستان ثبت کند... در دوران حاکمیت طالبان (1375 - 1381) یک قسمت زیاد سرودهای اوزبیک از بین برده شد... هزاران افسوس که 36 سال قبل ازین در نتیجه تشبث بزرگان ما که تفکر و احساس ملی داشتند در تشکیلات رادیو تلویزیون افغانستان خلقهای اوزبیک و تورکمن به چنین موفقیت های بزرگ دست یافتند، اما در نتیجه خرابی اوضاع به جای آنکه این دست آوردها را به پیش ببرند، به مرور زمان آنها را از دست دادند».

استاد امینی ادامه میدهد: «بعد از انتقال قدرت دولتی از حزب خلق به پرچم، عده ای از اعضای رهبری حزب خلق کشته شدند و یک بخش بزرگ آنان زندانی ساخته شدند که عبدالحکیم شرعی جوزجانی هم شامل این دسته بود. با عزل و زندانی ساختن این شخص انسامل «ظفر» در حقیقت حامی بزرگ خود را از دست داد و سپس اعضای این گروه به خدمات عسکری جلب شده، فعالیت های هنری خود را در حلقه این گروه توقف دادند».

خیرمحمد چاووش و برادرش داوود چاووش از همکاران فعال گروه بودند. خیرمحمد بعدا تحصیلات خود را در رشته موسیقی و زبان اوزبیک در دانش سراهای عالی اوزبیکستان به سر رسانید، با برادر خود به صفت ادامه دهندگان راه ظفر به فعالیت هنری خود ادامه داده و با مساعی پیگیر سنن موسیقی تورکان کشور را احیا میکند و با ایجاد آهنگهای نو به غنای آن می افزاید. همچنان جوان هنرمند پر استعداد - کبیر کمال فرزند مرحوم استاد غفار کمال درجهت احیا و ترویج موسیقی کلاسیک اوزبیک «شش مقام» در کشور گامهای استوار برمیدارد.

یادآوری:

سخنان استاد امینی از مقاله شان که با عنوان « ظفر گروهی در «وبلاکبولوت» در سال 1392 بزبان اوزبیکي نشر شده بود، به فارسی ترجمه شد.

عکسهای مربوط مقاله:

رقص و سرود اوزبیکي توسط دختران آماتور انسامل به پیشاهنگی رشیده ژاله

اجرای آهنگ فولکلوری مشهور «یار یار» توسط گروه دختران و پسران آوازخوان سرپل

كاظم امينى خواننده و آهنگساز

صدرالدين انتظار خواننده و آهنگساز

داکتر درمان خواننده و نوازنده

شاد روان ملاتاج محمد سر اينده مشهور